

УЧАСТЬ БУЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ ТА ЙОГО КОМАНДИРА П. М. СКАРЖИНСЬКОГО У РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ВІЙНІ (1787-1791 рр.)

Важливою тенденцією вітчизняної науки на сучасному етапі є активізація досліджень у галузі історичного краєзнавства та регіоналістики. Це пов'язано з усвідомленням значення окремих регіонів для розвитку держави в цілому. Історичні події на теренах Південної України мають свої особливі риси. Різноманітні географічно-ландшафтні зони: лісостепова, степова (які не були використані), а також наявність морського узбережжя, мали стратегічне значення для двох могутніх імперій (другої половини XVIII – початку XIX ст.) Османської та Російської.

Російсько-турецькі відносини фактично обумовили процес освоєння та заселення південного краю, особливе місце в якому належало військовим формуванням. Історія їх виникнення та функціонування залишається ще маловивченою. Причиною цього є брак джерел і літератури, а також те, що такі теми як у дореволюційні так і в радянській історіографії досліджувалась недостатньо. До того ж, зовсім невідомою залишається роль багатьох постатей, які впливали на процес створення окремих військових одиниць. Зокрема, малодослідженою є історія Бузького козацького війська та діяльність його командира Петра Михайловича Скаржинського.

Джерела, що вивчались, представлені збірками воєнно-історичних матеріалів, у яких містяться відомості про хід подій першої та другої російсько-турецьких війн. Такими є «Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического 1774-1788 гг. Под редакцией академика Н. О. Дубравина», «Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска 1787-1795. Собраны и изданы И. И. Дмитренко»². Історіографія дореволюційного періоду представлена працями А. Скальковського «Хронологическое обозрение Новороссийского края»³, «Опыт статистического описания Новороссийского края»⁴, «Еще о бугских казаках»⁵, В. Лобачевського «Бугское казачество и военные поселения»⁶. Також, надзвичайно, цінний фактичний матеріал до історії Бузького козацького війська знайшов місце у праці О. Петрова «Война России с Турцией и польскими конфедерантами»⁷.

Джерельна база, яку залишили радянські вчені, містить ряд опублікованих військових документів: «Кутузов М. И. Сборник документов и материалов. Под общей редакцией В. Д. Стырова и А. В. Сухомлина»⁸, «Кутузов М. И. Документы. Под редакцией Л. Г. Бескровного»⁹, «Суворов А. В. Сборник документов под общей редакцией А. В. Сухомлина»¹⁰. Бузьким козацтвом цікавились такі історики як С. М. Ковбасюк¹¹, О. І. Дружиніна¹². Найбільш повно дослідив різні сторони діяльності цього війська І. О. Хіоні¹³. Він вивчав процес формування бузьких полків, їх місце в заселенні південного краю, зокрема Побужжя, боротьбу бузького козацтва проти феодално-кріпосницького гніту. Розглядалась ця тема і в інституті історії при Академії наук Молдавської ССР, були видані праці: «Чугун кагульский, ты священ... Из истории русско-турецкой войны 1768-1774 годов»¹⁴, та «Русско-молдавское боевое содружество (1787-1791 гг.)»¹⁵. У цих роботах зустрічається досить цікавий погляд на військовий загін, очолюваний Петром Скаржинським.

Варто зазначити, що сучасні українські вчені, які займаються вивченням історії Південної України, постійно напштовхуються на проблему пов'язану із недостатньою кількістю доступних для дослідження джерел. Саме тому, входження у науковий обіг багатотомної праці «Джерела з історії Південної України» є надзвичайно вагомим подією¹⁶. Крім того, важливе значення для вивчення історії окремих військових

формувань та й російсько-турецьких війн в цілому, мають такі збірки документів: «Невичерпні джерела пам'яті. Серія збірок наукових статей, матеріалів та републікацій. Хаджибей-Одесата українське козацтво (1415-1797) до 210-ї річниці штурму Хаджибейського замку». Автори: Гончарук Т. Г., Гуцалюк С. Б., Сапожников І. В., Сапожникова Г. В.¹⁷, «Історія Хаджибея (Одеси 1415-1795) в документах» за редакцією Т. Г. Гончарука¹⁸ та ін.

Історія козацтва на півдні України в дослідженнях вчених Одещини, Миколаївщини, Запоріжжя, представлена рядом конкретних робіт О. Бачинської¹⁹, А. Бойка²⁰, Т. Гончарука²¹, О. Дрізо²², Р. Шияна²³ та ін.

Перша літературна згадка про бузьких козаків належить Є. Ф. Зябловському, він зазначає, що Бузьке козацьке військо відоме з 1769 року і утворилось із людей інноплеменних²⁴. Подібна інформація міститься у працях А. Скальковського та В. Лобачевського. Вони пов'язують виникнення цієї військової одиниці із російсько-турецькою війною 1768-1774 рр. і подальшою політикою царського уряду щодо заселення та укріплення кордонів на південних територіях.

Створюючи сприятливі умови для освоєння регіону, царська адміністрація разом з тим розуміла, що заселення краю ще не гарантувало справжнього закріплення стратегічних позицій Росії на Чорному морі та Північному Причорномор'ї. У цих умовах першочергового значення набула саме військова колонізація. Особливу увагу на реорганізацію і збільшення місцевих військових формувань, підвладних виключно російському уряду, звернув призначений у 1774 році генерал-губернатор Новоросії Г. О. Потьомкін, який проводив відповідну внутрішню політику.

Щодо створення Бузького війська то ще на початку російсько-турецької війни у 1769 році генерал майор О. О. Прозоровський сформував з населення Правобережної України, що терпіло від турецько-татарських нападів і гніту панської Польщі, Нововербований козацький полк. Який з самого початку свого існування зберігав військово самостійність і брав активну участь у бойових діях протягом всієї війни²⁵.

В цей же час, при сприянні Порти, був зібраний полк із молдован, болгар, збіднілої шляхти, який очолив Петро Михайлович Скаржинський. Ось як пише про це Аполон Скальковський: «...этот полк явился впервые в Новороссийском крае в виде самостоятельного отряда в войну 1768-1774 года под началом своего кондотиера, польского эмигранта Петра Скаржинского. Это была по показанию их самих настоящая «голота», набранная преимущественно из молдаван, болгар, польской шляхты и беглых казаков и вообще людей бездомных, но храбрых. Из них турки составили дружину под начальством польских авантюристов и за большие деньги, правда, обещаны только, направили их против России»²⁶. В ході війни сталося так, що після того, як російські війська захопили Хотин, загін перейшов на бік Росії під командування генерал-фельдмаршала Румянцева-Задунайського. Той же Скальковський пояснює цей вчинок: «...наши молодцы большею частью православные не оправдали ожидание турок. Познакомившись с запорожскими отрядами, они по совету своего начальника полковника Скаржинского перешли под царскую руку»²⁷.

Вище зазначені події також описувала молдавська дослідниця І. В. Семьонова, яка стверджувала, що молдавське духовенство і основна маса дрібного і середнього боярства були незадоволені правлінням ставлеників Порти, тому під час російсько-турецької війни (1768-1774) постійно пропонували російському війську допомогу. Після взяття Хотина А. М. Голіцин, розраховуючи на підтримку населення князівства, послав до Молдавії лише невеликий корпус І. К. Ельмпта. Це військо везло маніфест Голіцина, який закликав населення переслідувати і нищити турецькі загони, що відступали: «Молдавские вооруженные отряды немедленно присоединились к русским войскам. На сторону русской армии перешел из господарского войска большой отряд молдаван под командой

капитана П. Скаржинского, в котором служили также валахи, болгары и сербы»²⁸. В подальшому цей корпус став складовою частиною російської армії.

Варто відмітити, що в історичній літературі існує дещо інший погляд на події, які пов'язані з утворенням Бузького козацького війська і, зокрема, на роль Петра Михайловича Скаржинського у цьому процесі. І. О. Хіоні у дисертаційній роботі на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук зазначає: «...не фигурировал полк под командованием полковника Скаржинского ни в экспозициях, ни в отчетах о действиях русских войск вплоть до самого окончания русско-турецкой войны 1768-1774 гг., и не случайно. Дело в том, что такого полка вообще не существовало, а Петр Скаржинский в это время не был полковником. Не был он, кстати говоря, и польским эмигрантом. Сын лубенского полкового сотника Михаила Скаржинского, он во время этой войны служил в кавалерийских частях русской армии в чине поручика»²⁹. При такому твердженні, І. О. Хіоні посилається на роботу військового історика О. Петрова, в якій іде мова про військово-політичне протистояння польської шляхти, що об'єдналась в Барську конфедерацію, спрямоване проти короля Станіслава Августа Понятовського і Російської імперії. Учасники Барської конфедерації виступали проти втручання Росії у внутрішні справи Речі Посполитої та реформ внутрішнього устрою Польщі. Боротьба конфедератів проти царських військ продовжувалась з 1768 до 1772 рік. В жовтні 1768 року на стороні Барської конфедерації виступила Туреччина, яка оголосила війну Росії. На тлі цих подій згадується, що Петро Скаржинський, під час цієї війни, служив у російському війську в чині поручика і брав участь у військових операціях проти турок біля річки Тілорман³⁰. Щодо точної дати призначення П. Скаржинського командиром 2-го бузького козацького полку то І. О. Хіоні вказує на 1785 рік, посилаючись при цьому на архівні матеріали Центрального Державного історичного архіву.

Сучасні дослідники історії козацьких формувань на Півдні, зокрема, О. А. Бачинська вважає, що Хіоні створив найбільш цілісну наукову концепцію історії цього війська. Вона вказує на те, що дореволюційні історики (А. Скальковский, та В. Лобачевський) користувались одним і тим самим джерелом – наказом Олександра I від 8 травня 1803 року про відновлення бузького козацького війська, який передавав історію бузького козацтва у цілком спотвореному вигляді³¹. Такий стан речей обумовив неоднозначні відомості як про саме військово формування так і про його першого командира – Петра Скаржинського.

Більшість істориків сьогодення вважають, що виникнення Бузького війська пов'язане з козацьким полком, сформованим у 1769 році з українських козаків генералом О. О. Прозоровським. Полк брав участь у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. Після її закінчення козаків полку було поселено на прикордонних землях вздовж Південного Бугу. Разом з ними були поселені так звані арнаути, або волонтери, з молдаван, албанців, волохів, болгар, сербів, створені загони яких під час війни перебували на російській військовій службі. Прагнучи заселити і укріпити звільнені території, уряд в 1875 році поселив козаків Нововербованого полку й арнаутів у Херсонській губернії в межиріччі Інгулу, Єланця і Мертвоводу. Поселенцям було виділено 109407 дес. землі для зайняття хліборобством, виноградарством, садівництвом та скотарством. На цих територіях козаки і арнаути створили населені пункти Соколи (сучасний Вознесенськ), де розміщувалось військово правління, Раковиця, Новогригорієвське, Арнаутівка (сьогодні село Дорошівка), Михайлівна, Троїцьке, Федорівське (тепер Нова Одеса), Касперівка, Новопетровське, Себино, Гурьєво, Костянтинове, Баловневе, Матвіївка³².

У цей же період цариця Катерина II подарувала Петру Скаржинському 6000 дес. землі, на яких він заснував село, що дістало назву Скаржники³³. Згодом почало називатись Трикрати, начебто з тієї причини, що тричі руйнувалось запорожцями³⁴. Цікавим є те, що в «Летописи прихода Петро-Павловской церкви села Мигея, Елисаветградского уезда,

Херсонської єпархії», яку залишив священник Іван Філіпович, знаходимо інформацію про те, що Скаржинський Петро Михайлович був одружений з Уляною Булацель і отримав з нею в придане слободу Трикрати, де з часом вони й проживали³⁵. Якщо ж звернутися до списку населених місць Херсонської губернії за 1896 рік то в цьому джерелі Трикрати називаються Великою Скаржинкою, крім цього є також опис ще двох Скаржинок (село Лідівка і хутір Жеребково, що знаходились неподалік від Вознесенська)³⁶. Зазначені населені пункти засновувались представниками саме роду Скаржинських. Слід відмітити, що після зруйнування Запорізької Січі генерал-аншефу П. Текелію царський уряд подарував село Мигію, разом з навколишніми землями та островами, а згодом Мигію, яка входила до Ольвіопольського повіту, з 6308 десятинами землі купив підполковник П. Скаржинський³⁷. Він постійно сприяв заселенню та розвитку належних йому територій.

Через загострення відносин між Османською та Російською імперіями у 1785 р. за наказом Катерини II з колишніх козаків Нововербованого полку й арнаутів було сформовано 1500-й козацький полк. Дещо пізніше, 6 червня 1786 року, він був поділений на 1-й та 2-й Бузькі козацькі полки. Командиром 1-го було призначено підполковника І. Касперова, командиром 2-го – майора П. Скаржинського. Полки зайняли кордонну лінію по Бугу від Мертвоводу до Інгулу³⁸.

На передодні нової російсько-турецької війни царський уряд вжив ряд заходів для збільшення війська на Півдні. У 1787 р. бузькі козацькі загони були включені до складу щойно утвореного Катеринославського війська, в якості бузької дивізії, яка складалась з двох Бузьких полків, ішпольської та золотонішської бригад. На чолі дивізії був П. Скаржинський, який підпорядковувався генерал-поручику і кавалеру Шепелеву³⁹. Разом з тим, до бузького козацтва зарахували 3179 українських селян з Красносільських маєтків Єлисаветградського повіту, кушених Г. О. Потьомкіним у різних поміщиків. Згодом, обидва бузькі полки були об'єднані в один, про що свідчить ордер князя Григорія Потьомкіна Таврійського підполковнику Скаржинському від 25 лютого 1788 року: «Бугские два полка соединить в один, разделяя на сотни, каждую составит по приложенной у сего таблицы; излишние чины разделить по равному числу по сотням»⁴⁰. Щодо внутрішньої структури цієї військової одиниці то передбачався поділ на сотні, до складу якої входили сотник, поручик, хорунжий і 120 козаків. Очолив цей новоутворений Бузький козацький полк Петро Михайлович Скаржинський. Він став його першим командиром, що підтверджує ордер князя Потьомкіна Таврійського підполковнику Скаржинському від 6 квітня 1788 року: «Предписав вам принять в вашу команду оба полка казаков Бугских как то и прежде я приказывал»⁴¹.

Одночасно з об'єднанням полків Г. Потьомкін приймає міри, щодо збільшення чисельності цього війська. Так ордером від 8 квітня 1788 р. він наказує Скаржинському (вже полковнику); козаків, які біля лісу живуть, назвати красносільськими і розписати їх на сотні⁴². Логічно припустити, що звання полковника Петро Скаржинський отримав завдяки новому призначенню. Однак, є цікавий факт, на початку другої російсько-турецької війни головні сили російської армії та «вірних» українських козаків були задіяні у тривалій облозі турецької фортеці Очаків. Керував облогою князь Григорій Олександрович Потьомкін, у зв'язку із діями його армії особливого значення для турок набув Хаджибей, як найближчий зручний порт до обложеного Очакова. Не дивно, що до Хаджибея була прикута увага і російського командування. Генерал-поручик Павло Потьомкін (небіж Г. Потьомкіна) буквально засипав українських «вірних» козаків наказами, вимагаючи провести розвідку, що й було зроблено. Не залишився осторонь і Петро Скаржинський, якого П. Потьомкін чомусь називає ще підполковником. Ордер від 9 червня 1788 р. підполковнику Скаржинському: «С особенным удовольствием получил я рапорт вашего высокоблагородия от вчерашнего дня, то есть 8-го числа. Исполнения

похвального поиска вашего представлю для донесения его светлости... Войску вам подчиненному и с реченным Чепегою казаком, извольте объявить мое удовольствие и, что о них его светлости донесено. Пленных доставьте ко мне скорее»⁴³. Тому питання про час присвоєння Скаржинському військового чину полковника залишається неузгодженим.

Загони бузьких козаків на чолі із своїм командиром також брали участь у військових сутичках під Очаковом. Генерал О. Суворов рапортував князю Г. Потьомкіну про відбиття бузькими козаками при полковнику Скаржинському турецьких вилазок, які здійснювались і кіннотою і піхотинцями, до того ж мали значні чисельні переваги. О. Суворов описує військову сутичку, що відбулась 27 липня 1788 року: «Вчера по полудни в два часа из Очакова выехали конных до 50-ти турков открывая путь своей пехоте, которая следовала скрытно лощинами числом до 500. Бугские казаки при господине полковнике Скаржинском конных до 60-ти, пехотных до 100, три раза сразились, выбивая неверных из своих пунктов»⁴⁴. Однак, не змогли справитись власними силами і їм на допомогу надіслали фанаторійський полк гренадерів, і лише об'єднаними силами вдалось подолати турецький загін. Згодом П. Скаржинський рапортував генералові О. Суворову, що із сторони турецької було втрачено 500 чоловік, в той же час, бузьких козаків загинуло лише 12 чоловік. Таким чином, козацькі загони під проводом свого полковника, доклали чимало зусиль та показали надзвичайний військовий хист у військових операціях, як під Очаковом так і під Хаджибеем. Штурмуючи Очаківську фортецю, Петро Михайлович Скаржинський одним із перших піднявся на її мур, проявивши не аби яку мужність. За що потім був нагороджений орденом Святого Георгія III ступеня. У цей же день, він отримав звістку про народження сина, якого на честь перемоги назвав Віктором (Переможцем)⁴⁵.

Досить значна кількість документів несе інформацію про участь бузьких козаків у поході на Бендери. В «Журнале армии соединенной» за 1789 рік існує такий запис: «По возвращению главнокомандующего из Очакова в Елисаветград отряжен генерал-майор Голенищев-Кутузов с Бугским егерским корпусом для прикрытия транспорта пленных турок, из-за Днестра ведущихся. С ним отправлено войско Донское, походные атаманы Орлов и Исаев с бригадами, полковник Скаржинский с полком Бугским казачьим и войско конное Черноморское. Сверх помянутого прикрытия приказано было казачьим войскам единовременным движением открыть Бендеры и, если неприятель где найдется, учинить над ним поиск»⁴⁶. У розвідках під Бендерами траплялось так, що козаки в числі 300 чоловік вели сутички із 3000-ми турецькими загонами, які тривали до 7 годин, і саме козаки полковників Чепіги, Ісаєва та Скаржинського вирішували долю битви.

У «Всепозданийшем донесении князя Потемкина» від 26 червня зустрічаємо інформацію про те, що полковники і кавалери Ісаєв з донськими козаками Скаржинський з бузькими і кошовий отаман Чепіга з чорноморськими кінними були відправлені до Бендер. З цього війська був відібраний загін з 300 чоловік, який направився у розвідку, щоб захопити язика і вивести ворога на головні сили. Біля населеного пункту Терновка козаки зустріли турецьку ватагу в 400 чоловік, внаслідок чого зав'язався бій, який тривав 5 годин. Кількість ворогів збільшилась до 3000, у цей час полковники Ісаєв і Скаржинський прийшли на допомогу: «ударили в неприятеля с такою жестокостью, что опрокинули и гнали его до самой переправы у крепости, взяв тут до 40 пленных»⁴⁷.

Не був байдужим Петро Скаржинський і до долі мирного населення, так у результаті рейдів під Бендерами козаки Скаржинського сприяли тому, що 200-ті жителів села Чубруч перебравись на поселення в Єкатеринославську губернію⁴⁸. Бузькі загони за наказом свого командира супроводжували селян, допомагали жінкам та дітям, перевозили їх майно.

Незнання місцевих шляхів-пересування було однією із проблем регулярних військ, що приводило до постійних затримок, невчасного прибуття до місця призначення

окремих загонів і саме тут П. Скаржинський надавав необхідну допомогу. Ордер князя Потьомкіна полковнику Скаржинському від 7 вересня 1789 року: «Я получил от полковника Селевина, что он с 6-ма эскадронами С-Петербургского драгунского полка, по данному от меня повелению, выступив следует вверх по Тилигулу, а так как он далеко подался вправо, то предписываю вам послать к нему на встречу и поворотить прямым и верным трактом к Дубасарам, да бы он отнюдь не коснулся Польши»⁴⁹. Знання шляхів, річкових переправ допомагало військам, які знаходились у підпорядкуванні чи то супроводі Скаржинського, рухатись швидко та бути мобільними. Це було дуже важливо для багатьох військових операцій.

Брав, ймовірно, Петро Скаржинський разом із своїми козаками і участь у штурмі Хаджибея. Першими у похід вирушили чорноморці. Українським козакам вже не вперше було виконувати роль авангарду під час пересування через південні степи російських військ. Шість полків чорноморського козацтва під командуванням самого отамана Захарія Чепіги складала переважну більшість військ відділу Й. де Рібаса. Ще один полк кінноти чорноморців, що ним керував Петро Мінкульський, лишився охороняти обоз корпусу у степу на шляху до Хаджибею. Інші частини чорноморського війська під проводом Антона Головатого виконували функції обозної служби, а козаки чорноморської флотилії отримали наказ бути під час нападу на Хаджибей у розпорядженні адмірала Войновича⁵⁰.

Сто «надійних старшин» чорноморського козацтва були розподілені між частинами російської армії та батареєю важких гармат, щоб привести їх в Криву Балку (тепер передмістя Одеси) де було призначено загальний збір відділу Й. де Рібаса з корпусом генерала Івана Гудовича перед вирішальним штурмом. Через непогоду корпус І. Гудовича не зміг вчасно потрапити на місце об'єднання військ і Й. де Рібас атакував Хаджибей власними силами, при чому козацькі загоны відіграли чи не вирішальну роль. Зокрема, коли турки, відчувши свою поразку, почали втікати з фортеці до порту, по них вдарив зі своїми кінними козацькими полками Захарій Чепіга, довершивши загальну перемогу над ворогом.

Варто відмітити, що ймовірно, Петро Михайлович Скаржинський повідомляв про взяття Хаджибея головнокомандуючого Григорія Потьомкіна. Свідченням цього є ордер князя Г. Потьомкіна полковнику Скаржинському. 16 вересня 1789 р. «Я доволен скорым вашим уведомлением о Гаджибее. Теперь можете стоять вы и, не закрывшись, и палить зорную пушку»⁵¹. Оволодіння Хаджибеєм відкрило для козацтва та регулярних військ російської армії шлях до нових перемог над ворогом. Саме з Хаджибея вони вирушили морем та суходолом під Акерман та примусили цю турецьку твердиню капітулювати.

Перебування у неосвоєних степах військ регулярної армії супроводжувалось постійними труднощами, які були пов'язані не лише з незнанням шляхів, переправ, а й місць розташування та проживання. Тому князь Григорій Потьомкін неодноразово звертався до Петра Скаржинського з наказами про облаштування місць перебування військ, повністю довіряючи компетенції та знанням полковника. Про що свідчить ордер від 21 вересня 1789 року: «Я приказал капитану Марку Гаюсу заготовить потребный лес для землянок, как-то сохи и ключины, и доставить оные по дороге от Дубоссар к Соколам... Вам же предписываю, по знанию вапему того края, назначить для станции по тому тракту места здоровейшие, и которые бы не далее между собою были двадцати верст, и где именно назначите меня уведомить немедленно»⁵². Знаючи добре місцевість та існуючі поселення, Петро Михайлович забезпечив не одну військову одиницю пристанищем.

З осені 1789 року бузьке козацьке військо очолював підполковник В. П. Орлов⁵³. П. М. Скаржинський згодом став отаманом Астраханського війська. Кар'єру свою закінчив правителем намісництва Кавказького. Так як наказом від 12 грудня 1796 року намісництва були знищені то і намісництво Петра Михайловича Скаржинського на

Кавказі закінчилось і він повернувся в свої обширні херсонські маєтки. Іван Філіпович так описує вищевказані події: «...Император Павел вызвал Петра Михайловича в Петербург и обвил ему, что наместничество его на Кавказе окончено, после чего Петро Михайлович, считая себя уже свободным от службы, отправился, ни сказав ни слова о том Государю, в свои владения. Дорогой догоняет его царский курьер и передает письмо к нему государя, с назначением его шефом Павлоградского полка. Петро Михайлович благодарил государя за оказанную ему честь и заявил, что служить не может, так как уже стар. Надеясь на свои заслуги, он думает заслужить прощение своему поступку и вместе с тем просит оказать ему монаршею милость принять обратно в казну все воссоединенные земли по Бугу, подаренные ему императрицей Екатериной II. После этого он поехал дальше. Через некоторое время Петро Михайлович получил указ, в котором говорилось, что эти земли из внимания к заслугам Петра Михайловича принимаются в казну»⁵⁴. Повернувшись до своїх маєтків, П. М. Скаржинський займався сільським господарством, зокрема, на землях поблизу Трикрата на березі річки Арбузинки посадив перші у господарстві лісові насадження з клену та дуба. У Мигії, оцінивши вигідне розташування майбутнього маєтку на березі Південного Бугу, П. М. Скаржинський виміряв силу води неподалік від другого Мигіївського порогу і побудував там водяний млин, який став одним з перших в краї.

Варто зазначити, що по закінченні війни бузький полк стояв у Молдавії, а у вересні 1792 року був перекинутий у Польщу. В цей час полк нараховував 1534 козаків, в строю знаходилось 1275. З 1793 року Бузький полк зайняв прикордонну лінію по Дністру і Чорноморському узбережжю від Ягорлика до Очакова.

У червні 1796 р. через ліквідацію Катеринославського козацького війська бузькі козаки були підпорядковані Чорноморському адміралтейському правлінню, а в 1797 році за наказом Павла I розформовані. Козаків, не зважаючи на їхні протести, було перетворено на державних селян з наступною передачею під юрисдикцію місцевої земської адміністрації. Слід зауважити, що дві сотні, які охороняли кордон по Дністру, були розпущені лише у 1800 році⁵⁵. Життя ж визначного полковника Бузьких козаків закінчилось у 1805 році, він був похований у Трикратах.

Продовжити діяльність батька зуміли його спадкоємці, зокрема, військовій службі присвятив своє життя син Микола, підпоручик Ізмайловського полку, який трагічно загинув під час війни з Наполеоном Бонапартом 17 серпня 1813 року⁵⁶. Його брат Віктор Петрович Скаржинський прославився у війні 1812 року, сформувавши за власний кошт військовий ескадрон, він брав участь в боях на річці Березина та у закордонних походах. Потім став визначним господарем та лісоводом Південного краю⁵⁷.

Короткочасність існування козацьких військ на півдні України, створених в останній чверті XVIII – на початку XIX століття, не дозволила козацтву іррегулярних формувань посісти надзвичайно вагомому місця у військовій та економічній історії краю. Разом з тим вже самим своїм існуванням козаки іррегулярних військ створили у південному регіоні специфічний клімат Запорозьких Вольностей і значно вплинули на формування особливостей світогляду населення краю. Козацькі війська стали прикладом уособлення військової, суспільної та господарської традиції Запорожжя на Півдні України. Феномен козацтва разом із фактором переважання не покріпаченого населення становив ґрунт подальшого історичного розвитку цього краю.

Діяльність Петра Михайловича Скаржинського, як талановитого військового, розвідника, командира, що дбав про підпорядковані йому військові загони і не залишався байдужим до долі мирного населення, є прикладом військової доблесті та благородності. На теперішній час залишається ще багато невивчених сторінок з життя першого командира Бузького козацького полку та героя російсько-турецької війни 1787-1791 років.

Такий стан речей сприяє актуальності досліджень, пов'язаних із військовою діяльністю представників родини Скаржинських.

ПРИМІТКИ:

1. Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1774-1787 /Сборник военно-исторических материалов /Под. ред. Н. Ф. Дубровина. – Вып. 6. – СПб., 1893; Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1788-1789. /Там же. – Вып. 7. – СПб., 1894.
2. Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска /Собраны и изданы И. И. Дмитренко. – Т. II. – СПб., 1896.
3. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730-1823. – Ч. II. – Одесса, 1838.
4. Скальковский А. Опыт Статистического описания Новороссийского края. – Ч. I. – Одесса, 1850.
5. Скальковский А. Еще о бугских казаках //Киевская старина. – 1882. – Т. IV.
6. Лобачевский В. Бугское казачество и военные поселения //Киевская старина. – 1887. – Т. XXXIII.
7. Петров А. Война России с Турцией и польскими конфедератами с 1769 по 1774 год. – Т. III. – СПб., 1874.
8. Кутузов М. И. Сборник документов и материалов /Под общей редакцией В. Д. Стырова и А. В. Сухомлина. – Т. I. – М., 1950.
9. Кутузов М. И. Документы /Под ред. Л. Г. Бескровного. – М., 1950.
10. Суворов А. В. Сборник документов /Под общей редакцией А. В. Сухомлина. – Т. II. – М., 1952.
11. Ковбасюк С. М. Бузьке козацьке військо //Радянська енциклопедія історії України. – Т. I. – К., 1969. – С. 210; Ковбасюк С. М. Бузьке козацьке військо //Українська радянська енциклопедія. – Т. II. – К., 1978. – С. 63-64.
12. Дружинина Е. Н. Северное Причерноморье 1775-1800 гг. – М., 1959.
13. Хіоні І. О. До історії заселення Побужжя //УІЖ. – 1965. – № 8. – С. 126-128.
14. Семенова И. В. Чугун кагульский, ты священ... (из истории русско-турецкой войны 1768-1774 гг.). – Кишинев, 1970.
15. Семенова И. В. Русско-молдавское боевое содружество (1787-1791 гг.). – Кишинев, 1968.
16. Православна церква на півдні України (1775-1781) /Упорядник І. Лиман. //Джерела з історії Південної України. – Т. IV. – Запоріжжя, 2004.
17. Гончарук Т. Хаджибей та запорозьке козацтво (1415-1797 роки) //Невичерпні джерела пам'яті. Серія збірок наукових статей, матеріалів та републікацій. – Т. III: Хаджибей-Одеса та українське козацтво. – Одеса, 1999.
18. Гончарук Т. Г. Історія Хаджибея (Одеси) 1415-1795 в документах. – Одеса, 2000.
19. Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст. /Автори-упоряд.: О. А. Бачинська й ін., гол. ред. В. А. Смолій. – Одеса, 2000.
20. Бойко А. В. Матеріали до історії запорозького козацтва після скасування Січі //Південна Україна XVIII-XIX століття: Зап. наук.-дослід. лаб. Історії Південної України ЗДУ. – Вип. 4 (5). – Запоріжжя, 1999.
21. Гончарук Т., Гуцалюк С., Українське козацтво і Хаджибей (Одеса) середина XVI ст. 1794 рік. Популярний нарис та додані документи з друкованих джерел. – Одеса, 1998.
22. Козацькі поселення на Миколаївщині. Історія та легенди /Автор. колект.: В. Я. Дрізо та ін. – Миколаїв, 2001.
23. Шиян Р. І. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя, 1998.

24. Зябловский Е. Ф. Статистическое описание Российской империи, с общим обозрением Европы в статистическом виде. – СПб., 1815. – С. 120-123.
25. Козацтво на Півдні України... – С. 48.
26. Скальковский А. Еще о бугских казаках... – С. 598.
27. Там же.
28. Семенова И. В. Чугун кагульский, ты священ... – С. 31.
29. Хиони И. А. Бугские казаки и их борьба против феодально-крепостнического гнета (посл. четв. XVIII – перв. четв. XIX вв.): Дис. ...канд. ист. наук. – Одесса, 1973. – С. 33.
30. Петров А. Указ. соч. – С. 65.
31. Козацтво на Півдні України... – С. 47.
32. Там само. – С. 48.
33. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. – К., 1971. – С. 336.
34. Хронологическо-историческое описание церквей епархий Херсонской и Таврической //ЗООИД. – 1848. – Т. II.
35. Филиппович И. Летопись прихода Петро-Павловской церкви села Мигея, Елисаветградского уезда, Херсонской епархии. //ЗООИД. – 1901. – Т. XXIII.
36. Список населенных мест Херсонской губернии и систематические данные о каждом поселении. – Херсон, 1986.
37. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. – С. 693.
38. Козацтво на Півдні України... – С. 48.
39. Кутузов М. И. Документы. – С. 77-87.
40. Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1774-1787... – С. 222.
41. Там же. – С. 264.
42. Там же.
43. Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска /Собраны и изданы И. И. Дмитренко. – Т. II. – СПб., 1896. – С. 226.
44. Суворов А. В. Сборник документов. – С. 322.
45. Филиппович И. Указ. соч. – С. 15.
46. Кутузов М. И. Документы. – С. 88.
47. Бумаги князя Г.А. Потемкина-Таврического: 1788-1789. – С. 169.
48. Там же. – С. 253.
49. Там же. – С. 267.
50. Одеса козацька. Наукові нариси /Автори: Бачинська О. А., Гончарук Т. Г., Гуцалюк С. Б., Мисечко А. І. – Одеса, 2000.
51. Невичерпні джерела пам'яті. – С. 138.
52. Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1788-1789. – С. 306.
53. Козацтво на Півдні України... – С. 49.
54. Филиппович И. Указ. соч. – С. 20.
55. Козацтво на Півдні України... – С. 49.
56. Дворянские роды внесенные в общий гербовник всероссийской империи /Сост. А. Бобринский (от начала XVII ст. до 1885 г.). – Ч. II. – СПб., 1890. – С. 160.
57. Палимпсестов И. Новороссийский знаменитый хозяин В. П. Скаржинский //Труды Вольного экономического общества. – 1853. – Т. IV.